

КОЦУР М. М.,

кандидат юридичних наук, докторант
кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства,
(Ужгородський національний
університет)

УДК 340.12:347.963

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.125>**СУДДІВСЬКА ЕТИКА ЯК ГАРАНТІЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД**

У статті досліджується суддівська етика як складова інституційного забезпечення права на справедливий суд у контексті сучасної правової держави. Визначено, що право на справедливий суд не обмежується суто процесуальними гарантіями, а потребує глибшого морально-етичного осмислення. Суддівська етика розглядається як фундаментальний компонент суддівської професії, що поєднує в собі моральну автономію, етичну рефлексію та здатність до внутрішнього самоконтролю.

Обґрунтовано, що дотримання етичних стандартів сприяє зміцненню суспільної довіри до судової влади. Показано, що суддівська етика виконує функцію мосту між юридичною формальністю та моральною легітимністю правосуддя. Підкреслено, моральна автономія судді передбачає здатність до самостійної етичної рефлексії у складних ситуаціях правозастосування. При цьому суддівська етика не зводиться до дотримання формального кодексу. Вона вимагає внутрішньої переконаності, професійної самосвідомості та відповідального ставлення до впливу судових рішень на суспільство.

Проаналізовано сучасні підходи до трансформації суддівської правосвідомості, зокрема концепцію ідеальної правосвідомості, що формується на основі особистої переконаності у цінності права та справедливості. Наголошено на важливості емпатії як етичної чесноти, яка не суперечить неупередженості, а сприяє гуманізації судової діяльності.

Акцентовано, трансформація суддівської правосвідомості є не просто зміною юридичних уявлень, а глибоким внутрішнім процесом морального оновлення особистості судді. Таке позиціонування дозволяє по-новому осмислити етичну природу суддівської професії та побачити її не як зовнішній набір приписів і обмежень, а як результат самостійного і свідомого вибору на користь справедливості, відповідальності та гідності.

Висвітлено необхідність реформування системи професійної підготовки суддів з акцентом на міждисциплінарний підхід, інтеграцію філософсько-етичних курсів, розвиток психологічної стійкості та підтримку етичного лідерства. Зроблено висновок, що суддівська етика є ключовим елементом легітимності правосуддя, а її розвиток – необхідною умовою ефективного функціонування судової влади в умовах демократичного правопорядку.

Ключові слова: суддівська етика, справедливий суд, правосвідомість, етичні стандарти, довіра до правосуддя, судова незалежність.

Kotsur M. M. Judicial ethics as an guarantee of the right to a fair trial

The article explores judicial ethics as a component of the institutional framework ensuring the right to a fair trial within the context of a modern rule-of-law state. It is emphasized that the right to a fair trial is not limited to purely procedural guarantees

but requires a deeper moral and ethical interpretation. Judicial ethics is considered a fundamental element of the judicial profession, combining moral autonomy, ethical reflection, and the ability for internal self-control.

It is substantiated that adherence to ethical standards contributes to strengthening public trust in the judiciary. Judicial ethics is shown to serve as a bridge between legal formalism and the moral legitimacy of justice. It is highlighted that a judge's moral autonomy presupposes the capacity for independent ethical reflection in complex situations of law application. At the same time, judicial ethics cannot be reduced to mere compliance with a formal code; it requires inner conviction, professional self-awareness, and a responsible attitude toward the societal impact of judicial decisions.

The article analyzes contemporary approaches to the transformation of judicial legal consciousness, in particular the concept of ideal legal awareness, which is shaped through personal conviction in the value of law and justice. The importance of empathy as a judicial virtue is underscored not as an opposition to impartiality, but as a means of humanizing judicial activity.

It is stressed that the transformation of judicial legal consciousness is not merely a change in legal views but a profound internal process of moral renewal of the judge's personality. This conceptualization allows for a reconsideration of the ethical nature of the judicial profession—not as a set of external prescriptions and restrictions, but as the result of an independent and conscious choice in favor of justice, responsibility, and dignity.

The article highlights the need for reforming the system of professional judicial training with a focus on an interdisciplinary approach, integration of philosophical and ethical courses, development of psychological resilience, and support for ethical leadership. It concludes that judicial ethics is a key element of the legitimacy of justice, and its development is a necessary condition for the effective functioning of the judiciary in a democratic legal order.

Key words: *judicial ethics, fair trial, legal consciousness, ethical standards, trust in justice, judicial independence.*

Постановка проблеми. У сучасному демократичному суспільстві право на справедливий суд, закріплене як у національних конституційних нормах, так і в міжнародних правових актах (зокрема статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод), дедалі частіше трактується не тільки через призму формальних процесуальних гарантій, але і також у контексті морально-етичної легітимності судової влади. Попри це, суддівська етика досі часто розглядається як вторинна категорія, що обслуговує або доповнює юридичні процедури, а не як самостійна інституційна основа довіри до суду. Зазначене редуційне бачення не відображає складності сучасної судової практики, де моральна автономія судді, його етична рефлексія, вербальна та невербальна поведінка є не менш значущими за дотримання формальних процесуальних норм. У зв'язку з цим постає необхідність оновлення парадигми розуміння суддівської етики, від набору приписів до усвідомленого морального покликання, що втілює цінності верховенства права, справедливості та гідності.

Метою статті є здійснення комплексного аналізу суддівської етики як цілісного правового та етичного феномену в контексті права на справедливий суд, а також обґрунтування її ролі як інтегративного інституційного та морального чинника, що забезпечує легітимність судової влади в умовах демократичного правопорядку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До числа науковців, які займалися аналізом досліджуваної проблематики належать такі: А.Бондаренко, Н.Воппенко, Ю. Грошевий, О. Золотар, В. Коцкулич, А.Луцький, А. Ткачук, М. Черкас та ін.

Виклад основного матеріалу. Право на справедливий суд є фундаментальним елементом правової держави та гарантується як національними конституціями, так і міжнародними правовими актами, зокрема статтею 6 Європейської конвенції з прав людини. Хоча зазначене право зазвичай інтерпретується крізь призму процесуальних гарантій, серед яких

незалежність, безсторонність і публічність суду, все більшого значення в сучасному правовому дискурсі набуває морально-етичний вимір функціонування судової влади. У цьому контексті суддівська етика постає як елемент внутрішньої культури судді та інституційна умова ефективної реалізації права на справедливий суд.

Суддівська етика охоплює комплекс моральних і професійних норм, що регулюють поведінку судді як у процесуальній, так і в позапроцесуальній сферах. Її зміст охоплює принципи чесності, незалежності, безсторонності, стриманості, компетентності, а також поваги до гідності учасників процесу. Як зазначається в Бангалорських принципах поведінки суддів, етичні стандарти є ключовими для збереження довіри суспільства до судової влади [1].

Моральна автономія судді передбачає здатність до самостійної етичної рефлексії у складних ситуаціях правозастосування. При цьому суддівська етика не зводиться до дотримання формального кодексу. Вона вимагає внутрішньої переконаності, професійної самосвідомості та відповідального ставлення до впливу судових рішень на суспільство.

Узгодженість поведінки судді з етичними стандартами має прямий вплив на реалізацію права на справедливий суд. Порушення етичних норм, навіть за відсутності формального процесуального порушення, може створити у сторін справи об'єктивно виправданий сумнів щодо неупередженості суду. Зазначене підтверджується практикою Європейського суду з прав людини, зокрема у справах «П'єрсак проти Бельгії» (1982 р.) та «Де Куббер проти Бельгії» (1984 р.), де зазначено, що справедливість правосуддя має бути не лише забезпечена, але і виглядати забезпеченою. Суддівська етика у цьому сенсі виконує функцію моста між формальними критеріями судового процесу та моральними очікуваннями суспільства. Саме завдяки дотриманню етичних стандартів можливе формування публічної довіри до суду, яка, у свою чергу, є необхідною умовою визнання його рішень легітимними.

Суддівська етика виступає ключовим компонентом системи гарантій права на справедливий суд, позаяк забезпечує необхідний зв'язок між формальною процесуальною коректністю та глибинною моральною легітимністю судової влади. Саме через етичну поведінку судді громадянина переконує у справедливості судового рішення. У цьому контексті розвиток суддівської етики є професійним та демократичним імперативом, що безпосередньо впливає на якість функціонування судової гілки влади.

Так, одним із найважливіших аспектів у сучасному розумінні суддівської професії є її морально-етична складова. У сучасному демократичному суспільстві суддя виступає носієм ціннісного орієнтира для суспільства, що зумовлює необхідність розширеного трактування його професійної компетентності з урахуванням рівня правосвідомості, етичної відповідальності, особистісної інтегрованості та моральної автономії.

Особливістю функціонування судової системи в умовах верховенства права є те, що механізми етичного самоконтролю судді іноді стають ефективнішими за зовнішні дисциплінарні чи процесуальні обмеження. Суддя в такій системі повинен володіти внутрішньою здатністю до моральної рефлексії, зокрема, до критичної оцінки власних мотивів, здатності витримувати тиск і зберігати неупередженість у поєднанні з людяністю.

Зазначене особливо актуально в умовах сучасних правових систем, де суспільна довіра до суду значною мірою залежить не тільки від результатів вироку, але і від стилю здійснення правосуддя, тобто комунікативної поведінки судді, його поваги до сторін, здатності бути чуйним і водночас послідовним у реалізації принципу справедливості.

До прикладу, у науковій розвідці В.В. Коцкулич справедливо порушується проблема трансформації суддівської правосвідомості як чинника етичного зростання судді. Авторка вводить концепцію ідеальної правосвідомості, що формується не стільки внаслідок правничої освіти, скільки завдяки внутрішньому моральному самовизначенню, особистому усвідомленню сутності права і справедливості. Така трансформація передбачає поступовий вихід із деформованої, спрощено-формальної або формально-лояльної правосвідомості до усвідомленої, переконаної та вкоріненої в етичних принципах поведінки [2].

Відтак, трансформація суддівської правосвідомості є не просто зміною юридичних уявлень, а глибоким внутрішнім процесом морального оновлення особистості судді. Таке позиціонування дозволяє по-новому осмислити етичну природу суддівської професії та побачити її не як зовнішній набір приписів і обмежень, а як результат самостійного і свідомого

вибору на користь справедливості, відповідальності та гідності. У цьому контексті ідеальна правосвідомість виступає як реальний орієнтир для професійного розвитку судді в умовах демократичного правопорядку.

Слід підкреслити, що емпатія як суддівська чеснота не може ефективно реалізовуватись поза межами морального та професійного інтегритету судді. Емпатія не є проявом емоційної поблажливості або зниженням процесуального контролю, а радше здатністю до глибокого морального слухання, до уважності в межах неупередженості. Зазначене цілком відповідає концепції «розвивальної» моделі суддівської ролі, у межах якої чесноти формуються у процесі практики, соціалізації та професійного становлення [3].

Важливо звернути увагу на невербальні та вербальні прояви емпатії, зокрема, стриману, але уважну комунікацію з підсудними; чуйність до емоційного стану учасників процесу; дбайливе ставлення до гідності осіб, залучених до судового розгляду. Водночас така емпатія є можливою лише за наявності внутрішньої моральної позиції, яку можна пов'язати з цілісністю, тобто здатністю судді не просто дотримуватись норм, а діяти відповідно до переконань, заснованих на ідеї справедливості.

Емпатія судді та його цілісність (інтегритет) не лише не суперечать одна одній, як це часто трактується у традиційній юридичній доктрині, а, навпаки, перебувають у глибокому взаємозв'язку [4]. Відтак, ми простежуємо нову парадигму розуміння суддівської професії, не лише як технічної чи процесуальної діяльності, а як глибоко етичного покликання. У цій парадигмі емпатія не є загрозою неупередженості, а навпаки стає інструментом моральної взаємодії, який дозволяє судді здійснювати справедливе, людяне та етично обґрунтоване правосуддя [5].

Висновки. Суддівська етика безперечно повинна розглядатися як системоутворюючий елемент професійної підготовки та розвитку суддівського корпусу. Йдеться не лише про засвоєння зовнішньо регламентованих етичних стандартів, а насамперед про формування внутрішньої моральної самосвідомості судді, яка забезпечує гармонізацію особистих переконань із ціннісними орієнтирами правової держави. У цьому контексті етика не виконує допоміжну функцію щодо права, а постає як його інтегративний змістовний компонент, що надає юридичній нормі не лише формальної, але і аксіологічної легітимності.

З огляду на це, підготовка судді повинна передбачати цілеспрямовану роботу з формування здатності до моральної рефлексії, етичного самоконтролю та усвідомлення професійної ролі як етичного зобов'язання перед суспільством. Зазначене потребує переосмислення самої методології правничої освіти на перетині права, етики, філософії та психології. У зв'язку з цим доцільним є формулювання низки рекомендацій:

1. інтеграція філософсько-етичних курсів у навчальні програми підготовки суддів, із залученням фахівців із етики та психології;
2. запровадження регулярних програм етичного саморефлексивного аналізу, зокрема у форматі міждисциплінарних семінарів, кейс-аналізів, супервізій;
3. підвищення уваги до психологічної стійкості та соціальної зрілості суддів як умов моральної автономії;
4. підтримка неформальних мереж етичного лідерства у суддівському середовищі, з метою обміну найкращими практиками етично відповідального судочинства.

Список використаних джерел:

1. Бангалорські принципи поведінки суддів від 19 травня 2006 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text
2. Коцкулич В.В. Трансформація суддівської правосвідомості: загальні положення концепції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія. Право.* №48. Том 2. 2018. С.157-158.
3. Archer A. Integrity and the value of an integrated self. *Journal of Value Inquiry.* 2017. № 51. P. 435-454.
4. Booth T. Family violence and judicial empathy: managing personal cross examination in australian family law proceedings. *Oñati Socio-Legal Series.* 2019. № 9(5). P. 702-725.
5. Ryan A. Comparative procedural traditions: Poland's journey from socialist to «adversarial» system. *The International Journal of Evidence & Proof.* 2016. № 20(4). P. 305-325.

